

НЕДЕРЖАВНІ АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ: РЕАЛІЇ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

THINK TANKS IN STRATEGIC POLITICAL CONSULTING: THE REALITIES OF THE POSTINDUSTRIAL SOCIETY

Міненкова П.В.,

*аспірант відділу етнонаціональних досліджень, реінтеграції
та розвитку громадянського суспільства
Національного інституту стратегічних досліджень*

У статті проаналізовано перспективи розвитку та можливості використання потенціалу недержавних аналітичних центрів у системі політичного стратегічного консультування в контексті постіндустріального інформаційного суспільства. Обґрунтовано тезу, що інформаційне суспільство дає традиційним соціально-політичним і соціально-економічним інститутам нові переваги, розширюючи їхні компетентності й посилюючи функції зворотного зв'язку із суспільством. Досліджено вплив нових інформаційних реалій на трансформацію експертно-аналітичних інститутів і визначено потенційні проблеми, які можуть постати на шляху їхнього розвитку. Установлено основні причини високого рівня зростання кількості недержавних аналітичних центрів різноманітного призначення практично в усіх сферах людської діяльності по всьому світу. Обґрунтовано твердження, що потужність і довгострокова стійкість держави, як і будь-якої організації, в умовах глобалізованого інформаційного суспільства значною мірою визначаються її здатністю адекватно реагувати на зміни ситуації шляхом проведення постійного аналізу інформації про власний стан і стан навколишнього середовища. Виокремлено національно-контекстуальні елементи, які пояснюють призупинення різкого зростання кількості нових аналітичних центрів в окремих країнах. Проаналізовано різні погляди серед представників сучасного академічного середовища на перспективи розвитку «мозкових центрів» у період глибоких внутрішніх трансформацій глобалізованого світу. Визначено переваги недержавних аналітичних центрів порівняно з урядовими структурами та політичними партіями в здатності оперативно надавати об'єктивну оцінку й проводити аналіз ситуацій, що необхідно для прийняття рішень і вироблення стратегій найвищого політичного значення. Показано кореляцію між перспективами розвитку держави й затребуваністю «мозкових центрів» як показника відповідності влади та громадськості смислового змісту інформаційного суспільства, під яким, згідно з класичним формулюванням, розуміють міру узагальнених знань цього суспільства.

Ключові слова: недержавні аналітичні центри, інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство, національна безпека, зовнішня політика, стратегічне консультування, стратегія, експерти.

The article analyzes the prospects of development and the possibility of using the potential of think tanks in the system of political strategic consulting in the context of the information society. The thesis that the information society gives traditional socio-political and socio-economic institutions new advantages, broadening their competences and enhancing the functions of public feedback is justified. The influence of new information realities on the transformation of expert-analytical institutes is investigated and potential problems that may arise in the way of their development are identified. It is substantiated that the power and long-term sustainability of a state, like any organization, in the conditions of a globalized information society is largely determined by its ability to respond adequately to changes in the situation, by carrying out constant analysis of information about its own state and the state of the environment. National-contextual elements that explain the suspension of the sharp rise in the number of new think tanks in individual countries are highlighted. The different views among the representatives of the modern academic environment on the prospects of the development of think tanks in the period of deep internal transformations of the globalized world are analyzed. The advantages of think tanks in comparison with governmental institution and political parties are identified in their ability to promptly evaluate and analyze situations that are necessary for decision-making and policymaking. The correlation between the perspectives of the state development and the need for think tanks as an indicator of the correspondence of the authorities and the public to the semantic content of the information society as a degree of generalized knowledge of a given society in accordance with its classical formulation.

Key words: think tanks, information, postindustrial society, national security, foreign policy, strategic consulting, strategy, experts.

Постановка проблеми. Сучасне постіндустріальне суспільство головним чином асоціюється з інформацією – її масивом, що постійно зростає, доступністю й безперервним рухом. Готовність застосовувати нові інформаційні технології в діяльності експертно-аналітичних інститутів будь-якої країни зумовлює ефективність їхнього функціонування та перспективи розвитку в сучасному світі. Разом із тим потужність і довгострокова стійкість держави, як і будь-якої

організації, в умовах глобалізованого інформаційного суспільства значною мірою визначається її здатністю адекватно реагувати на зміни ситуації шляхом постійного аналізу інформації про власний стан і стан навколишнього середовища. Більше того, стає все більш очевидним, що ані високий економічний, людський, технічний, ані воєнний, культурний та інші потенціали не гарантують безумовну життєздатність і прогресивний розвиток країни.

Інформаційне суспільство задає нові вектори розвитку всім соціально-політичним і соціально-економічним інститутам. Від того, наскільки оперативно та професійно ці інститути імплементують у свою практику нові інформаційно-комунікаційні технології й адаптуються до реалій сучасного світу, залежить його ефективність і подальший розвиток. Саме ефективне використання організаційного потенціалу та розвинених інформаційно-аналітичних технологій і ресурсів, здатних інтегрувати всі інші ресурси держави, може успішно вирішувати проблеми, що стоять перед нею.

Указані причини стимулюють створення й поширення недержавних аналітичних центрів різноманітного призначення практично в усіх сферах людської діяльності по всьому світу [1, с. 42]. Саме недержавні аналітичні центри або, як їх називають в англо-американському академічному середовищі, «мозкові центри» протягом останніх двох десятиліть стали типовим результатом розвитку відкритих демократичних суспільств і невід'ємними учасниками системи стратегічного консультування головним чином у зовнішньополітичній і безпековій сфері.

Джеймс МакГанн, американський дослідник, директор програми «Аналітичні центри та громадянське суспільство» Інституту Лаудера Пенсільванського університету, що являє собою найбільш авторитетний рейтинг «мозкових центрів» у світі (The Global Go-To Think Tanks Index), зауважує, що «аналітичні центри в демократичних країнах уже давно відіграють провідну роль у формуванні політики, пропонуючи експертні оцінки найрізноманітніших ситуацій – від боротьби з глобальною економічною кризою до аналізу бойових дій» [4, с. 2]. У демократичних країнах «мозкові центри» іноді навіть називають «п'ятою владою» поряд із вільно діючими засобами масової інформації, що традиційно розглядаються як «четверту владу». Їх значення ще більше зросло з появою на початку тисячоліття експертно-аналітичних організацій, що позиціонують себе як «глобальні» – з постійно функціонуючими та взаємодіючими осередками в різних країнах.

Нині все частіше «мозкові центри» стають провідним стратегічним інструментом управління знаннями і прийняття політичних рішень національного значення не лише в країнах із розвинутою демократією, а й у більш закритих та обмежених політичних умовах. Формується світове співтовариство недержавних аналітичних центрів, що зводять мости між країнами, часто зіштовхуючись з неменшими бар'єрами під час реалізації співпраці, ніж уряди та комерційні організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тематики виникнення й функціонування недержавних аналітичних центрів присвячено значну кількість робіт як в українському, так

і у світовому науково-академічному співтоваристві. Провідними іноземними дослідниками цієї проблематики є Дж. МакГанн, Й. Гузанські, Б. Бузан, П. Келнер, О. Урутія, Г. Лінденштраус, Д. Стоун, К. Уівер, Д. Абельсон, Р. Хаас, А. Сунгуров. Серед українських науковців її дослідженням займаються С. Внучко, О. Глоба, О. Корнієвський, Є. Коломієць, С. Дацюк, В. Горбатенко, М. Сенченко, О. Сенченко, С. Телешун, І. Петренко, М. Алієв та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим вивчення можливостей використання потенціалу недержавних аналітичних центрів у системі політичного стратегічного консультування в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства залишається маловивченою темою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З огляду на викладене, метою статті є дослідження можливостей використання потенціалу недержавних аналітичних центрів у системі політичного стратегічного консультування в контексті інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Недержавні аналітичні центри водночас виступають як у ролі посередників між інтелектуальним середовищем і державним апаратом, так і в ролі ефективного інструменту громадянського контролю та ініціатора публічного обговорення найбільш гострих політичних питань, що постають перед країною. «Мозкові центри» є генераторами нових ідей для владно-політичного керівництва, пропонуючи аналітичну продукцію, інноваційні рішення та механізми їх реалізації. При цьому для своїх розробок недержавні аналітичні центри використовують позабюджетні джерела фінансування, тобто держава має можливість залучити додатковий інтелектуальний ресурс без бюджетних витрат. За участі представників «мозкових центрів» виробляються найбільш важливі стратегічні документи. Експерти недержавних аналітичних центрів беруть участь у робочих групах із розроблення державних рішень найвищого національного рівня або входять до складу громадських експертних рад при державних органах.

На думку багатьох дослідників цієї тематики, стрімке зростання ролі «мозкових центрів» саме останніми десятиліттями пов'язане з періодом глибоких внутрішніх трансформацій, коли владі бракує нових ідей і рішень і вона об'єктивно потребує зовнішнього інтелектуального підживлення [2]. Так, на думку Джеймса МакГанна, до основних причин високого рівня зростання кількості аналітичних центрів у всьому світі належать:

- інформаційно-технологічна революція;
- кінець монополії національних урядів на інформацію;
- підвищення складності й технічний характер проблем політики;

- збільшення кількості посадовців і посилення фрагментованості уряду;
- криза довіри в уряді та серед високопосадовців;
- глобалізація та зростання кількості державних і недержавних суб'єктів;
- необхідність своєчасної й лаконічної інформації, а також аналізу «у правильній формі в потрібний час і в правильних руках» [4].

Щодо перспектив розвитку недержавних аналітичних центрів у сучасному академічному середовищі існують різні погляди. Одні дослідники вважають, що, незважаючи на конкурентний характер сучасного демократичного політичного процесу, який дає змогу багатьом політичним суб'єктам брати участь у процесі прийняття політичних рішень, роль «мозкових центрів» нині суттєво перебільшена. Інші дослідники дотримуються протилежної точки зору. Вони вважають, що жорстко обмежені університетські наукові співтовариства не витримують конкуренції з гнучкими й сучасними «мозковими центрами».

Прихильники першої точки зору вважають, що недержавні аналітичні центри не настільки впливові, як це часто намагаються показати. На їхню думку, «мозкові центри» варто розглядати скоріше як політичні клуби. Ця концепція передбачає, що ці експертно-аналітичні інституції створені для досягнення обмежених цілей і специфічних результатів. Одні з них спрямовані на розширення інтелектуальних горизонтів їхніх членів, інші забезпечують специфічні послуги для відносно вузьких професійних груп, а деякі просто окреслюють важливі внутрішні та зовнішні символічні потреби для певних ідеологічних таборів. Недержавні аналітичні центри дають академічній спільноті можливість виробляти продукт, який буде мати безпосереднє застосування, а також формують основу для розвитку талантів у цій сфері. Утім викладене не означає, що «мозкові центри» не можуть розвивати високу компетентність у рішенні суспільних і власних проблем.

Крім того, учені виділяють непоодинокі національно-контекстуальні елементи, які пояснюють призупинення різкого зростання кількості нових аналітичних центрів в окремих країнах, що спостерігається протягом останніх кількох років. До таких елементів включають:

- політичне та нормативно-правове (регуляторне) середовище, що вороже ставиться до недержавних аналітичних центрів і неурядових організацій: економічна криза, відсутність філантропічної культури, диктатура тощо;
- зменшення кількості державних і приватних донорів для проведення досліджень у сфері політики;
- відсутність інституційного розвитку, що призводить до нездатності адаптуватися до змін;

- посилення конкуренції з боку консалтингових і юридичних фірм, а також з боку електронних засобів масової інформації;

– збільшення кількості установ, які виконали свою функцію й припинили свою діяльність.

Так, наприклад, у Південній Європі спостерігається культурне «охолодження» щодо фінансування «мозкових центрів». Дослідники пов'язують цю тенденцію з тим, що недержавні аналітичні центри в цьому регіоні вважаються нематеріальними з погляду їх змісту, до якого включають дослідження, осмислення та ідеї. Державні й приватні донори зацікавлені в короткотермінових експертизах і консультаціях, а тому надають перевагу конкретним проектам, а не вкладенню коштів в довгострокові ідеї.

Серед основних потенційних проблем, які можуть постати на шляху розвитку «мозкових центрів», виокремлюють:

Зміни в політичному керівництві країни. Такі зміни можуть бути особливо критичними для тих недержавних аналітичних центрів, які в роботі досить сильно орієнтувалися на конкретні політичні фігури, зі зміною останніх на політичній арені можуть утратити своїх покровителів і замовників.

Зміни ступеня актуальності тих чи інших проблем публічної політики. Такі зміни будуть особливо небезпечними для «мозкових центрів» вузької спеціалізації, які розробляють варіанти вирішення якоїсь конкретної проблеми. Способом подолання цієї загрози може стати розширення спектру проблем, над якими працюватиме експертно-аналітична організація.

Фінансова нестабільність. У цьому разі засобом вирішення проблеми може стати диверсифікація джерел фінансування, наприклад, робота зі спектром фондів, поєднання фінансування від уряду й замовлень від бізнес-структур тощо.

З іншого боку, зростаюча складність політичної, соціальної, економічної та безпекової ситуації у світі паралельно зі зменшенням громадянської участі в політичному житті свідчить про те, що попит на нові, політично релевантні ідеї, стратегії та підходи зростатиме. Тому можна очікувати, що вплив і кількість організацій, які надають робочі місця практичним експертам, здатним вирішувати нагальні питання нашого часу з урахуванням довгострокових політичних інтересів, також зростатимуть.

Подолання глобальних політичних викликів сучасності на кшталт змін клімату, енергетики чи міграції вимагає таких політичних інститутів, які здатні використати можливості будь-якого моменту політичного циклу, а також імпульси громадської думки з урахуванням довгострокових цілей.

Також варто врахувати, що формування політичних стратегій є складним інтегративним процесом, який теж передбачає пріоритет довгостро-

кових цілей політики перед короткостроковими політичними імперативами. Але, незважаючи на те що ці цілі часто отримують активну підтримку з боку політиків, на практиці їхнє досягнення ускладнене тенденцією до домінування вузького підходу у вирішенні актуальних проблем і короткостроковими горизонтами. Так, наприклад, результати дослідження горизонтів вироблення політики в межах державної служби Нідерландів показують, що «політики вважають важливими обидва часові горизонти, але в турбулентності повсякденних процесів більш короткі часові горизонти мають тенденцію до домінування над довгостроковими перспективами» [5, с. 33].

Вироблення ефективної, конкурентоздатної політичної стратегії вимагає постійного оновлення управлінських завдань. Стратегічні рішення – найбільш відповідальні, оскільки визначають пріоритети діяльності на віддалену перспективу. На відміну від операційних помилок, які зазвичай можна виправити, стратегічні можуть призвести до невірних наслідків. Керівництво докладає значних зусиль для збирання й аналізу інформації, визначення множини альтернатив, їх перевірки на життєздатність і раціональність. Тому стратегічне планування – дороговартісний процес, що потребує залучення кваліфікованих фахівців, які володіють високими аналітичними здібностями й реальним досвідом розроблення стратегій у різних ситуаціях.

Основний результат діяльності «мозкового центру» – створення алгоритму практичного вирішення конкретної проблеми. Інтелектуальний продукт недержавного аналітичного центру – ідеї та рішення, представлені у вигляді нового варіанта політичної стратегії, оцінювання, теорії, пропозиції, попередження, довгострокового плану чи прогнозу, опису методик, статистичних викладок, аналізу тощо. У будь-якому випадку затребуваність таких центрів є показником того, наскільки влада й суспільство тієї чи іншої країни відповідають смислому змісту інформаційного суспільства, під яким, згідно з класичним формулюванням, розуміють міру узагальнених знань цього суспільства.

Крім того, в умовах глобалізації, яка характеризується новими інформаційно-комунікаційними технологіями (далі – НІКТ), у політично-управлінському середовищі простежується переважання масивом викривленої інформації, що загрожує неправильним трактуванням подій і, відповідно, викривленим ставленням до них з боку політичних, економічних і військових лідерів. Експоненціальне розширення мінливої інформації вимагає ключів інтерпретації для прийняття вчасних і правильних рішень. Саме недержавні аналітичні центри як гібридні організації, безпосередньо засновані на процесах управління інформацією та знаннями, що забезпечуються досвідченими експертами-дослідниками, здатні

оперативно надавати об'єктивну оцінку й аналіз ситуацій, необхідні для прийняття рішень і вироблення стратегій найвищого політичного значення.

Континуум «дані – інформація – знання – стратегія» є частиною середньо- або довгострокового циклу, що потребує методів управління як наявними, так і потенційно необхідними ресурсами. Завдяки багаторічному досвіду, ресурсам і можливостям безперешкодних відносин з державою та армією у країнах із розвинутою демократією недержавні аналітичні центри, зокрема ті, що займаються обороною, безпекою й міжнародними відносинами, виконують завдання відстеження інформаційного потоку та пропонують обґрунтовані рішення. При цьому знання є результатом зв'язку між інформацією та її інтерпретацією через систему характеристик дослідника або аналітичного центру (досвід, переконання, теорії, моделі, культура), що організовує та надає сенс усій множині даних. Аналітичні центри надають перевагу виміру «спілкування – участь», із якого виникає інтелект – поєднання розуміння та знання.

Перевагою того, що існування «мозкового центру» може принести державі, компанії чи армії, полягає в можливості отримання інформації, знань і застосування інновацій. Будь-яка дослідницька робота зосереджена на трьох часових вимірах: минулому, теперішньому й майбутньому: знати, щоб передбачити; передбачити, щоб мати змогу діяти [3]. Знання не обов'язково має бути правдивим, справедливим чи привабливим, але воно має бути ефективним. Пильність у процесі дослідження й формулювання порядку денного стратегічної розвідки дають змогу адаптувати теперішнє відносно майбутнього, базуючись на знаннях минулих подій. Аналітичні центри за своєю природою орієнтовані на майбутнє. Їхня дослідницька діяльність завжди перебуває між передбаченням і стратегією. Актуальність як їхнього аналізу, так і їхніх пропозицій може розглядатися як підґрунтя для їхньої здатності зрозуміти теперішнє з погляду минулого, щоб забезпечити передбачення майбутнього: метою проактивної (запобіжної) розвідки є реальна діяльність або моделювання реальності для уникнення можливості виникнення ризиків і загроз [6].

Високий рівень інтелектуальної незалежності «мозкових центрів», а також присутність у кадровому складі експертів як із державного, так і з приватного секторів привінують процеси діяльності недержавних аналітичних центрів до процесів діяльності розвідувальних організацій [7]. Якщо ми розглянемо методи роботи, які застосовуються в цих структурах, ми побачимо, що передбачення є важливою особливістю їхньої діяльності. Формулювання прогнозів і гіпотез являє собою складну, навіть ризиковану й дороговартісну діяльність.

Компанії, уряди та політичні партії є дещо обмеженими щодо можливостей здійснювати

передбачення, оскільки вони, як правило, працюють у короткостроковій перспективі, а їхня діяльність визначається виборами, річними звітами й обмеженим часовим ресурсом. Крім того, помилкові прогнози загрожують їм несхваленням громадян або штрафами з боку акціонерів. На протигагу бізнесовим організаціям і державним інституціям, недержавні аналітичні центри проводять аналіз і формулюють пропозиції з огляду на довгостроковий горизонт, що є для них звичайним способом роботи й безумовною конкурентною перевагою.

На думку виконавчого директора Інституту Аспена Центральної Європи (Aspen Institute Central Europe) Іржі Шнайдера, попит на дослідження, що засновані на фактичних даних, нині спадає. Це пов'язано з тим, що політики, як правило, використовують дослідження у своїх інтересах, а їхні висловлювання з того чи іншого питання часто позбавлені фактологічного обґрунтування. За словами І. Шнайдера, майбутнє недержавних аналітичних центрів безпосередньо пов'язане з майбутнім досліджень загалом та особливо з майбутнім міждисциплінарного підходу, який є одним із наріжних каменів методології досліджень недержавних аналітичних центрів. «Мозкові центри» здатні поєднати теоретично-методологічні підходи різних дисциплін у більш гнучкий спосіб, порівняно з іншими експертно-аналітичними структурами на кшталт університетів чи відповідних урядових підрозділів [8]. У результаті такого поєднання відбувається вдосконалення процесу прийняття рішень і політичного процесу завдяки більш ретельному розгляду широкого переліку альтернатив політики, розширенню контексту аналізу та використання більш систематизованого інструментарію.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, недержавні аналітичні центри нині розглядаються як інтелектуальний ресурс, який дає змогу вирішувати як тактичні, так і стратегічні завдання будь-якого

рівня. Наявність розвиненої структури недержавних аналітичних центрів як базового елемента експертно-аналітичного співтовариства будь-якої сучасної країни стала одним із найважливіших показників ефективності її функціонування та розвитку. Навпаки ж, недостатня розвиненість або фактична відсутність подібних експертних структур помітно обмежує реалізацію національного інтелектуального потенціалу будь-якої держави.

Усебічне використання накопиченого досвіду аналітичних центрів у сфері політичного консультування під час розроблення концептуально-доктринальних документів стратегічного характеру надзвичайно актуальне для будь-якої країни, а особливо для тієї, що обрала демократичний шлях розвитку. Успішне функціонування держави, як і будь-якої управлінської структури, залежить від уміння керівництва оперативно реагувати на поточні виклики, ефективно планувати довгострокову діяльність і виробляти стратегії. Діяльність експертів недержавних аналітичних центрів у сфері стратегічного консалтингу дає змогу побачити нові напрями розвитку, визначити принципи цілі та необхідні для їх досягнення ресурси. Збільшення чисельності недержавних аналітичних центрів, а також посилення їхньої ролі у сфері стратегічного консультування зумовлено їхньою здатністю ефективно функціонувати в умовах сучасної інформаційної епохи.

Серед перспектив подальших наукових досліджень варто виділити необхідність вивчення здатності вітчизняних «аналітичних центрів» як виробників і трансляторів політико-орієнтованої інформації оперативно реагувати на зміни інформаційних технологій і вміння імплементувати їх у життя. Актуальним залишається дослідження можливостей використання потенціалу українських недержавних аналітичних центрів у сфері стратегічного політичного консультування в умовах інформаційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коренная К.А., Логиновский О.В., Любицын В.Н. Аналитические центры: идентификация, генезис и перспективы развития. *Известия ВУЗов. Уральский регион*. 2011. № 4. С. 42–54.
2. Логиновский О.В., Любицын В.Н. Информационно-аналитические центры как инструмент развития интеллектуального ресурса современного общества. *Вестник ЮУрГУ*. 2012. № 23. С. 123–126.
3. Конт О. Дух позитивной философии, 1830–1842. URL: <http://comte.newgod.su/lib/duh-pozitivnoj-filosofii>.
4. McGann J. Global go to think tanks report. University of Pennsylvania, 2017. URL: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=think_tanks.
5. Van der Steen M.A. & van Twist M.J.W. Foresight and long-term policy-making: An analysis of anticipatory boundary work in policy organizations in The Netherlands. *Futures*. 2013. Volume 54. P. 33–42. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0016328713001225>.
6. SERRA DEL PINO Jordi, Inteligencia proactiva. *Inteligencia y seguridad: revista de análisis y prospectiva*. 2011. № 10. P. 55–74. URL: http://www.ieee.es/Galerias/-chero/Revista_Digital/RevistaIEEE_Num_0.pdf.
7. SENGE, Peter, The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning Organization. NY : Random House, 2006. URL: http://kmcenter.rid.go.th/kmc08/-km_59/manual_59/Book6/TheFifthDiscipline.pdf.
8. JIŘÍ SCHNEIDER: THINK TANKS WILL VERY MUCH DEPEND ON THE ATTITUDE OF SOCIETY / THINK TWISE UA, 17 September 2019. URL: <http://thinktwiceua.org/en/ttuacontenten/jiri-schneider-think-tanks-will-very-much-depend-on-the-attitude-of-society/>.